

BAŞKALARININ İMDADINA KOŞUYOR MUYUZ?

Hepimiz, başı darda olanlara yardım etmek isteriz. Gene de bazen hiç kimsenin, zor durumda olan birinin imdadına koşmadığını görüyoruz. Bunun birçok sebepleri vardır. Bu sebeplerden en önemlisi, yardım etmek isteyen, bu arada kendi başına da bir şeyler gelmesinden korkmasıdır.

Christa Gebhardt-Tränkner

Acaba şehirleşme, yardım duygularını köreltiyor mu? Psikologlar bu düşüncededir.

Otobüs duraktan kalkmak üzere. Tam o sırada, genç bir adam otobüse atlıyor. Ardından son anda, bir kadın kendini kapıdan içeriye atıyor. Her tarafı titreyerek ve yumruklarını sıkarak, deli gibi genç adama bağıyor: "Seni alçak, hırsız herif seni! Bana mücevherimi geri ver!". Adam ise bir köşeye yerleşmiş, omzunu silkip sırıltıyor. Kadın, "Bana yardım edin! Şoför kapıları açmasını! Hırsız var!" diye haykırmaya devam ediyor. Tiklim tiklim dolu olan otobusteki insanlar, konuşmayı kesip olanları dikkatle izliyorlar; ama, yerlerinden kıpırdamıyorlar ve kimse yardıma gelmiyor. Şimdi birçok okuyucu, bize öfkeyle "neden kimse kadına yardım etmedi?" diye soracaktır.

Evet, neden kimse yardım etmedi? Kadına yardım etmek, zor, hatta tehlikeli ya da faydasız değildi. Gene de başkaları bu duruma seyirci kaldılar. İsterseniz bir örnek daha verelim: Yaşlı bir adam, hareketli bir sokakta yere düşüyor. Yoldan geçenlerin çoğu, bir şey olmamış gibi yürüyüp gidiyor. Birkaç kişi, metrelerce yürüdükten sonra, başlarını arkaya çevirip adama bir bakımla yetinmiyorlar. Kimse yardım etmiyor. Halbuki bu durumda, yardım etmek herhalde pek zor olmayacaktı.

Yardım etme meselesi, öyle görüldüğü kadar basit değildir. Her durum, her kurban, her fâil ve her yardımcı başka türdür. Meselâ, bugün birinin kendini damdan atmasını, kılı kıpırdamadan bekleyen aynı kişiler, yarın metroda kendinden geçen birine şefkatle yardım edebilirler. Aslında yardıma ihtiyacı olan her-

kese yardım edilmelidir; ama, gerçekte durum başkadır. Psikologlar ve sosyologlar, uzun yıllar süren araştırmalardan sonra şunu ortaya çıkarmışlardır: Sessiz sedasız duran bir olay kurbanı, sesini çıkaran bir kurbandan daha az yardım umabilir. Kendi kendine yardım edebilir izlenimini uyandıran bir kimseye, tamamen çaresiz duran bir kimseden daha az yardım yapılmaktadır. Bir de, kadını, çocuklar, yaşlılar gibi "tipik kurban" kategorisine giren kimselerin yardım görme ihtimali, erkeklerin yardım görme ihtimalinden daha fazladır.

Öyle görünüyor ki, insanın kabahati olmadan başına gelen bir derde göre daha fazla yardım yapılmasını sağlamaktadır. Yoksulluğa düşmüş eski bir dostu yardım etmek, düşüncesizce son parasını kumarda harcamış bir dostu yardım etmekten daha kolay geliyor.

Vakit ve para harcını gerektirmeyen yardım, en kolay olarak yapılmaktadır. Saatin kaç olduğu sorulunca, herkes saati söylemektedir. Bir telefon jetonu almak için bozuk para istenince, tereddütler başlamaktadır. Bu takdirde az kimse, insana yardım etmekte, çoğu omzunu silkip uzaklaşmaktadır.

Yardım edecek olanın özel durumu ve yardım edecek olanla kurban arasındaki sosyal ilişkiler de yardımın derecesini belirlemektedir. Buna tipik bir örnek verelim: Akraba ve dostlarının, kendini fevkalâde canayakın, yardıma hazır bir insan olarak bildikleri bir kimse, arabayla işine giderken korkunç bir kazaya şahit

Kimse hoş olmayan durumda kalmak istemez

oluyor. Yardım etmeden geçip gidiyor. Zamanını kaybetmekten ve yeni arabasının koltuklarının kanlar içinde kalacağından korkmuştur. Bu yüzden sorumluluğu da başka sürücülere yüklüyor. Eğer kaza kurbanı yakınları olsaydı, derhal duracak ve onlara yardım edecekti.

Bütün bunları kendi tecrübelerimizle biliyoruz. Yakin çevremizdekilere yabancılardan daha çok yardım ederiz. Sempatik görünüşlü kurbanlar için de, aynı şey geçerlidir. Elinden alışveriş torbası düşen güzel bir hanıma, yerde plastik poşetini sarsak sarsak arayan sarhoş serseriden daha fazla yardım edilir. Halbuki asil yere düşeni kaldırmayacak durumda olan, sarhoş serseridir.

Bu anlattıklarımıza göre, otobüsteki kadının şansı çok iyi olmalıydı. Bir kere tipik kurbanlardandı; sempatik görünüşlüydü, hiç de sessiz sedasız durmuyordu ve herkes, birlikte kendine çabucak yardım edebilirdi. Buna rağmen kimse, kendini yardıma borçlu saymadı. Bunun sebebi, olayın, otobüs yolcuları tarafından doğru biçimde kavranılmaması olabilir. Acaba bunlar, hırsızla kurban değil de, birbiriyle kavga eden genç bir karı-koca mıydı? Yoksa kardeşler, aile mirası dolaısıyla birbirleriyle mi çekişiyorlardı? Bunu bilmek güçtü.

Böyle olaylarda, sosyologların "toplumsal engelleme" dedikleri bir durum söz konusudur. Bu, insanların asansörde birbirini görmezlikten gelmelerine benzer. Münih Polis Müdürlüğü Psikoloji Bölümü'nden Hans Peter Schmalz şöyle diyor: "İnsanlar, bir yandan başkalarına yardım etmek isterler, öte yandan ken-

dilerine başka insanların özel ve mahrem işlerine karışmamaları öğretilmiştir.

Psikolog Schmalz, bu açıklama ile insanların yardımdan sakınmalarını mazeret göstermek istemiyor, sadece sebepleri araştırıyor. Belirttiğine göre, yardım etmek isteyenler, gülünç olacakları ya da "ateş alanında" kalacakları korkusuyla başkalarının arasına girmek istememektedirler. Genç bir adam, bir çocuğa vuran başka bir adama müdahale ettiği zaman, çocuğu döven kimse "sen kim oluyorsun" diyerek genç adama saldırmış, yoldan geçenler de saldırganı destekleyerek "yumurcağa birkaç şaplak atmaktan ne çıkar?" demişlerdi!

Yardımdan kaçınmanın başka bir sebebi, olayı seyretme merakının olaya karışma arzusundan baskın çıkmasıdır. Bunun ünlü bir örneği şudur: Evli bir çift, bir akşam mutfak pencerelelerinden bir adamın bir kadına arkasından yaklaştığını, onu yere yuvarladığını ve bıçakla tehdit ettiğini görmüştü. Adam "eğer sessiz durmazsan, gırtlakını keserim" diyordu. Kadın, kendini korumaya çalışıyor ve avaz avaz haykırıyordu. Evli çift, olayı bir süre seyrettikten sonra, oturma odasına geri döndü; ancak polise haber verecekleri yerde, sigaralarını tüttürerek olayı tartıştılar. Ertesi gün de, polise bütün ayrıntıları anlattılar. Polisin "niye yardım çağırmadınız" sorusuna ise, verecek cevap bulamadılar!

Psikologların yaptığı araştırmalar, yardım etme kararının, olayın görülüp kavranmasından sonraki birkaç saniye içinde verildiğini göstermektedir. Eğer yardım edecek kimse, "elbiselerim kirlenebilir, belki ben de ya-

ralanabilirim, işe bulaşırsam hem zamanımı kaybederim, hem de sınır bozucu sorgu-suale maruz kalırım" diye uzun uzadıya düşünmeye başlarsa, çoğu kere yardımdan vazgeçmektedir.

İnsanların birbirini tanımadığı büyük şehirlerde, işe bir de bir yabancı'nın sorumluluğunu üstlenmeye yanaşmama karşılık. Buna da bir örnek verelim: Hamburg'taki yüksek binalardan birinin damında, aşağıya atlamaya hazırlanan bir adam duruyor. Adamı hayretle seyredenlerin sayısı gittikçe artıyor. Kimse korkmuyor ve yardım için de bir sebep görmüyor. Damdaki umutsuz adam, bir yabancıdır. Aşağıdakiler durumu pek kavramışa benzemiyorlar, çünkü bazıları "adam bunu sadece gazete manşetlerini çalmak için yapıyor" derken, diğerleri de "haydi artık, atlayacaksa atlasın; eve geç kalıyorum" diye şikâyet ediyor.

Acaba şehirleşme bizim yardımseverlik hislerimizi köreltiyor mü? Sosyologlara göre, polis ve itfaiye gibi kamu yardım örgütlerinin gelişmemiş olduğu ve herkesin birbirini yakından tanıdığı küçük yerlerde, yardımlaşma duygusu çok daha güçlüdür. Meselâ köydeki fırıncı, dükkânında haydutların hücumuna uğrar ve yarındaki manav, durumu gördüğü halde yardımına koşmazsa, artık bundan sonra fırıncı, manavla selâm-sabahı kesecektir (manavın müşterileri de, bir daha manavın dükkânına uğramayacaktır). Fırıncı ile manav, birbirlerini iyi tanımakta, her gün birbirlerine rastlamakta ve hatta birlikte yemek yemektedirler. Bundan dolayı aralarında sıkı toplumsal bağlar vardır. Büyük şehirlerde ise bu toplumsal bağlar zayıflamıştır.

Karşıyım mı, yoksa karşımayayım mı? Ancak durumu doğru anlayan bir kimse, doğru davranışta bulunabilir. Eğer yardım edebilecek kimse, burada olduğu gibi el çantasının kapılıp kaçırılmasını, sadece büyükanne ile torun arasındaki bir tartışma sanarsa, olaya karşımayacaktır.

Bazen yardımcıya hiç gerek yoktur. Yangınlarda söndürme işi gelişigüzel kimselere değil, itfaiyeye düşer. Sebebi, itfaiye hortumunun, su kovanından çok daha etkili olmasıdır.

Ancak burada da durum ülkeden ülkeye değişmektedir. Her ikisi de bir beton yığını haline gelmiş olan New York ile Tokyo arasındaki karşılaştırma bunu ortaya koyuyor. Amerikalı sosyologlar, psikologlar ve davranış araştırmacıları, neden New York 38. caddede yer alan bir apartmanda oturanların, apartman sâkini bir kadının öldürülüşünü sadece seyrettiklerini ve olaya müdahale etmediklerini açıklamaya çalışmışlardır. Sorularına verilen cevaplar: "Korkmuşum" ve "Bunun ne tehlikeli şey olduğunu bilmiyorum musunuz?" dan tutun da, "O gün çok yorgundum" a kadar değişmişti. New York, suçluluk oranı çok yüksek olan bir şehirdir. Her gün yığınla ağır suç işlenmekte ve New Yorklular artık bunu kanıksamış bulunmaktadır. New York'un nüfusu Tokyo'dan üç milyon daha azdır, ama Amerika'nın anakentinde Japon başkentinden on kat daha fazla cinayet ve tecavüz olayı görülmektedir. Bunun bilimsel açıklaması, Japonların çok daha güçlü ailevi ve toplumsal bağlar içinde yaşamakta olduklarıdır.

Bazı psikologlar, yardıma koşmanın sadece toplumsal bağlarla açıklanamayacağını, bu duygunun insanda içgüdüsel olarak mevcut bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Meselâ, çocuklar bile kendilerine toplumsal değerlerin öğretilmemiş olduğu bir yaşta, başka bir çocuğun bağırışını duyunca yardıma gitmektedirler. Diğer canlılarda da bu içgüdüye rastlanmaktadır. Meselâ, karnıncalar bir arkadaşlarının yük taşımakta zorlandığını farkeder farketmez, onun imdadına koşmaktadır. Fillerde de güçlülerin zayıfları koruması adettir. Bu hayvanlar, herhalde kendilerine ahlâk eğitimi verildiği için değil, içgüdüsel olarak yardım davranışında bulunmaktadır.

Çok fazla düşünüp taşınan, yardım etmez.

Bir adam yere yuvarlanıyor. Ne var ki, geçenlerin çoğu, gündüz ortasında sokakta düşen bir kimse- nin ancak "sarhoş bir serseri" olabileceğini sanmaktadır.

Sosyal biyologlar, insanlardaki yardım isteğinin ile- tişim kurma isteği ile elele gittiğini söylüyorlar. Yardım duygusu, insanların birbirine çok daha fazla muhtaç olduğu eski çağlarda, bugünkünden daha güçlü idi. Büyük bir hayvan avlanacağı zaman, çok kere bir tu- zak kazmak gerekiyordu. Bu, tek başına yapılamazdı. Üstelik avın birlikte kovalanması zorunluymuştu. İnsandan

insana yardımlaşma, toplumun giderek büyümesi ve birbirine yabancılaşması dolayısıyla zayıflamıştır. Bu- na bir örnek verelim: Makamında oturan ve mülteci- ler, dosyasını inceleyen bir yetkili, onları rakam olarak ele alacaktır. Ona göre, diyelim 100.000 rakamının aşıl- maması gerekir; çünkü 10.000 mülteci daha almak, problemler yaratabilecektir. Dolayısıyla kararını ona gö- re verecek ve bu rakamı aşan mülteciler, geri çevrile- cektir. Buna karşı, bir mülteci ile insan olarak yüzyüze gelen bir memur, onu karşısında görüp ıstırabını anla- yınca, çok daha büyük bir yardım isteği duyacaktır.

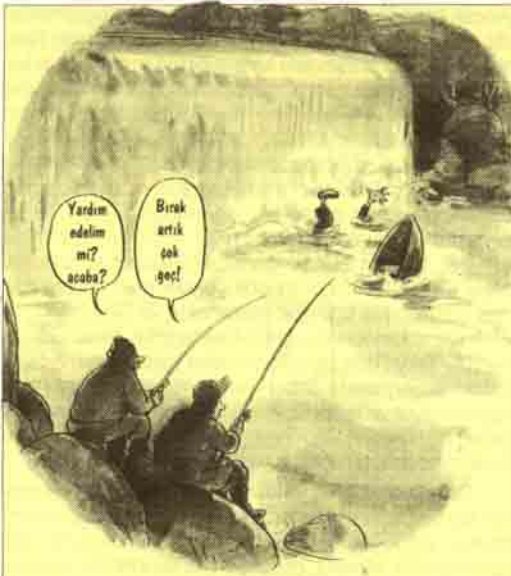
Ortada gene de cevaplandırılacak bir soru kalıyor: Bir olayda kurbanı yardım etmeyene ne yapmalı? As- lında kurbanı yardım edebilecek durumda olduğu hal- de seyirci kalmak da bir suçtur; ama, uygulamada polis, seyirci kalanları, sadece "cürmü haber vermek- te ihmal" gerekçesiyle kovuşturabilmektedir.

Peki, kurban kendisine yardım edilmesini nasıl sağ- lamalı? Kriminoloğlara göre, kurban, olayı görenlerin durumu anlamalarını sessiz sedasız beklememeli, ora- da bulunanlardan açıkça yardım istemelidir. Meselâ, oradakilerden birinin kolundan tutup: "Siz, yeşil pal- tolu, lütfen bana yardım ediniz" diyebilmelidir. Suçlu- luk psikolojisi uzmanı Schmalz!a göre, önce yardım edebilecek olanın tanınmazlık maskesini düşürmek gerekir.

İyi ama, ya yardım edebilecek olanlar olayı pen- cerenin gerisinden seyrediyorlarsa ne yapabiliriz? Bir Amerikan kuruluşu, böyle durumlarda kurbanın "İm- dat!" değil, "Yangın var!" diye bağırmasını tavsiye edi- yor. İnsanlar ortak yangın tehdidi karşısında çok daha çabuk harekete geçeceklerdir!

Elbette polis ve itfaiye, yardımımıza koşmaya haz- ır olan kuruluşlardır. Ancak bir olayda, orada bulunan- ların kurbanın yardımına gecikmeksizin gelmesinin, olayın önlenmesi ve fâilin belirlenmesine büyük ölçü- de yardımcı olabileceğini unutmayalım.

P.M.'den kısaltarak çev.: Dr. Ergin KORUR

Bir sandal devriliyor. Orada olta ile balık avla- yan iki kişi, sandaldaki adamın yardımına git- miyor; çünkü, uzun süre kazanın meydana gelişini izlemişlerdir. Bu arada, yardım ederler- se, karşılaşabilecekleri tehlikeleri de düşünmüş- lerdir. Aslında yardım, hep öyle fazla ölçüp biçmeden ilk birkaç saniyede gösterilen âni tepkidir.